

УДК 159.922.1+37.015.3

ВОЛОДИМИР ШАХОВ

orcid.org/0000-0003-1535-2802
shahovu2016@gmail.com

доктор педагогічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ВЛАДИСЛАВ ШАХОВ

orcid.org/0000-0002-1069-929
vshahov75@gmail.com

магістр психології,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ УЯВЛЕНЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ЇХ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті з'ясовано, що професійний світогляд і самосвідомість студентів-психологів формується на перетині науково-теоретичного і життєво-практичного пізнання психологічної природи людини і суспільства, внаслідок чого відрізняється внутрішньою суперечливістю, використанням звичайних схем інтерпретації дійсності, метафоричністю, поширеністю штампів і стереотипів. Доведено, що основні елементи професійно-психологічної картини світу виникають на початковому етапі професійного становлення психолога.

Ключові слова: «професійне становлення», «професійне самовизначення», «професійна придатність», «професіоналізація», «професійний розвиток», «професійна самосвідомість психолога».

VOLODYMYR SHAKHOV

Doctor of Pedagogical Sciences, professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University,
Ostrozshkoho st. 32, Vinnytsia

VLADYSLAV SHAKHOV

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University,
Ostrozshkoho st. 32, Vinnytsia

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL IDEAS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE PROCESS OF THEIR EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article finds that the professional worldview and self-consciousness of students of psychology is formed at the intersection of scientific-theoretical and life-practical knowledge of the psychological nature of man and society. It is shown that the main elements of the professional-psychological picture of the world arise at the initial stage of professional development of a psychologist. Professional-psychological image of the world is a stable categorical scheme of typification and interpretation of psychological problems of man and society. This image includes ideas about the subject, object, goals and methods of the psychologist. Psychological picture of the world, according to scientists, arises in the early stages of professional self-determination of the individual, is a condition for becoming a psychologist and does not undergo a qualitative transformation in the period of his professional socialization in a higher education institution. The professional worldview of students of psychology is formed at the intersection of scientific-theoretical and life-practical knowledge and is characterized by internal contradictions, eclecticism, the use of conventional methods of categorization of psychological reality, stereotyping.

Keywords: "professional development", "professional self-determination", "professional suitability", "professionalization", "professional development", "professional self-awareness of a psychologist".

Актуальність дослідження професійного становлення психолога у процесі навчання в закладах вищої освіти (ЗВО), тобто фактично на початку професійного шляху, вмотивована багатьма причинами як теоретичного, так і практичного характеру. По-перше, в умовах швидкого оновлення життя сучасного українського суспільства проектування різного типу та рівня психологічної освіти передбачає всебічні знання початкового етапу формування професійної культури, які закладаються під час навчання в ЗВО. Екстенсивний розвиток мережі освітніх установ, що здійснюють підготовку психологів, виняткове різноманіття змісту і рівнів такої підготовки, в останні роки все частіше набуває форми професійної перекваліфікації осіб, які вже мають вищу освіту, настійно вимагає вивчення і загальних закономірностей професійної кар'єри фахівців-психологів, і специфіки їх так званого «професійного старту». Як освоює людина правила, норми і вимоги професійної психологічної діяльності під час навчання у ЗВО? Яка еталонна модель особистості успішного фахівця очима студента-психолога?

Відомо, що діяльність психолога зазвичай опосередковується його особистісними властивостями, які, з одного боку, детермінують вибір даної професії, з іншого, – самі розвиваються в процесі професійного становлення, забезпечуючи мотивацію трудової діяльності та її ефективність. Який зміст професійно значущих якостей особистості психолога на початку шляху? Чи відбувається їх розвиток під час навчання у ЗВО?

Професійна картина світу психолога, що включає уявлення про суб'єкт і об'єкт діяльності, її цілі та засоби їх досягнення, про норми професійного спілкування тощо, формується саме в студентський період професійної підготовки і багато в чому визначає його подальшу професійну кар'єру.

З одного боку, психологам давно і добре відомо, що суб'єктивна картина світу, в тому числі світу професії, опосередковує різноманітну, зокрема професійну, людську діяльність і активно конструюється самими людьми, часто вже не усвідомлюючи ними цього. З цієї точки зору, щонайменше наївно вважати, що професійна свідомість психологів є «зліпком» прочитаних наукових текстів, прослуханих курсів лекцій або доповідей на симпозіумах і тощо, а тому, мовляв, не вимагає спеціального вивчення. З іншого боку, в психології давно і добре відомі методологічні та методичні засади аналізу ментальної реконструкції реальності людиною. Подібні принципи вироблені і в руслі символічного інтеракціонізму (Бергер П., Лукман Т.), і в рамках теорії соціальних уявлень, запропонованої одним з лідерів сучасної європейської соціальної психології С. Московічі, а також у психосемантичному підході до аналізу свідомості (Петренко В.Ф.).

Метою даної статті є аналіз генезису становлення професійних уявлень майбутніх психологів як складової їх професійної самосвідомості в процесі їх професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Проаналізувавши основні психологічні теорії професійного розвитку фахівців (А.А. Деркач, Є.А. Клімов, А. К. Маркова, Н. С. Пряжников, В.Д. Шадріков та ін, а також роботи, що розкривають психологічні особливості особистості і діяльності професійного психолога (Г.С. Абрамова, М.А. Амінов, А.Е. Айві, А.Ф. Бондаренко, Л.М. Бечтолд, Дж. Кеттелл, Т.С. Леві, В.М. Молоканов, В.С. Ніколін, А. Пальмонарі, К. Роджерс та ін.), нами було зроблене припущення про те, що психологічний образ світу виникає на ранніх етапах професійного самовизначення особистості, є умовою становлення фахівця-психолога і не зазнає радикальних якісних змін в період його професійної соціалізації у ЗВО.

Як відомо, професійно-психологічний образ світу є стійкою категорійною схемою типізації та інтерпретації психологічних проблем людини і суспільства. Цей образ включає уявлення про суб'єкта, об'єкт, цілі і способи діяльності психолога.

Психологічна картина світу, на думку науковців [3; 7; 12], виникає ще на ранніх етапах професійного самовизначення особистості, є умовою становлення фахівця-психолога і не зазнає якісного перетворення в період його професійної соціалізації у ЗВО.

Професійний світогляд студентів-психологів формується на перетині науково-теоретичного і життєво-практичного пізнання і відрізняється внутрішньою суперечливістю, еkleктизмом, використанням звичайних способів категоризації психологічної реальності, стереотипізації.

Для позначення процесу формування людини в трудовій діяльності використовуються різноманітні терміни. Серед понять, які характеризують цілісний процес оволодіння спеціальністю та охоплюють весь професійний шлях особистості, найбільш популярними і часто вживаними є: "професійне становлення", "професійне самовизначення", "професійна придатність", "професіоналізація", "професійний розвиток", "ідентифікація особистості з професією", "самореалізація в професії". Як розкриваються ці поняття в психологічній літературі та яким змістом вони наповнені?

Найбільш повно й однозначно визначено, на нашу думку, поняття професійної придатності. Згідно з дефініціями, поданими в психологічних словниках, вона являє собою сукупність психологічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення нею при наявності спеціальних знань, умінь і навичок, суспільно прийнятної ефективності праці. Цей об'єктивний критерій сформованості професійної придатності, на думку науковців, повинен бути доповнений суб'єктивним, зокрема, задоволенням від виконуваної діяльності [9]. У даному визначенні професійної придатності, що поділяється більшістю вітчизняних психологів, на наш погляд, недостатньо уваги приділено особистості, її активності, прагненню до самореалізації у праці. Процес опанування професією розглядається як односторонній і значною мірою адаптивний. Мабуть, професійна придатність – це хоча й важлива, але лише одна зі сторін формування людини як суб'єкта трудової діяльності.

Наступний термін, часто використовуваний психологами, особливо закордонними, для характеристики професійного становлення – "ідентифікація людини з професією". Найбільш близьким до нього за змістом слід визнати термін «професіоналізація особистості». Під ідентифікацією особистості з професією розуміється таке злиття життя людини з його професійною діяльністю, при якому набуті нею професійні риси починають виявлятися у всіх сферах життєдіяльності і визначають її ставлення до дійсності. Підсумком повної ідентифікації особистості стає формування так званої «особистості професійного типу», адаптованої щодо вимог професії, прирівняної до заданого зразком професіонала. Названий феномен, на наш погляд, доречніше було б назвати професійним «утіленням» особистості, що проявляється в «згортанні» її життєвих перспектив і горизонтів розвитку. Поняття «професіоналізації особистості» найчастіше розуміється як оволодіння людиною системою професійних знань, умінь, навичок, як безперервний процес

професійного розвитку людини з моменту вибору професії до припинення активної трудової діяльності [7].

У психологічних словниках, що вийшли в останні роки [9], відсутнє поняття "професійне самовизначення". Воно згадується в статті "самовизначення особистості" як один з різновидів "виникнення, створення чогось в процесі розвитку [6], а за визначенням, поданим у філософській енциклопедії, – "процес, головна риса якого полягає в тому, що існування явища вже почалося, але ще не набуло завершеної форми» [6]. З цих позицій професійне становлення в такому розумінні можна розглядати як розгорнутий у часі процес оволодіння професією.

До так сприйнятого професійного становлення найбільш близьким за змістом є поняття професійного розвитку, яке описує закономірні зміни особистості в ході професійної діяльності, тобто кількісні, якісні і структурні перетворення індивіда, які забезпечують його функціонування і розвиток як суб'єкта праці. Особливу увагу тут привертають дві концепції: концепція професійного розвитку американського психолога Д. Сьюпера і концепція професійного становлення Т.В. Кудрявцева.

Широко відома концепція Д. Сьюпера стала своєрідною реакцією на суто статичну інтерпретацію професіоналізації. Основні положення цієї концепції, як правило, зводяться до наступних моментів: люди характеризуються різними здібностями, інтересами і властивостями особистості; кожна людина відповідає певному ряду професій, а професія – ряду індивідів; професійний розвиток має декілька послідовних стадій і фаз; особливості цього розвитку визначаються соціально-економічним рівнем батьків, властивостями індивіда, його професійними можливостями; на ранніх стадіях професійного розвитку ним можна управляти: а) через формування "свідомого акту виявлення та утвердження власної позиції в проблемних ситуаціях" [9, с.351]

В.Ф. Сафін, аналізуючи психологічний аспект самовизначення особистості, зазначає, що в середовищі науковців спостерігається тенденція вживати це поняття "в широкому діапазоні значень – від прийняття життєво важливих рішень до одноактних самостійних вчинків" [10]. Детально розглядаючи різні форми самовизначення (життєве, соціальне, професійне), науковець приходив до наступного розуміння цього терміна: "У психологічному плані самовизначена особистість – це суб'єкт, що усвідомив, чого він прагне (цілі, життєві плани, ідеали), хто він є (свої особистісні та фізичні властивості), що він може (свої можливості, схильності, обдарування), що від нього хоче або чекає колектив, суспільство, суб'єкт, готовий функціонувати в системі суспільних ставлень" [10, с.67].

Вивчення проблеми професійного становлення особистості, розробка теоретичних і методичних підходів до її вирішення багато в чому ґрунтується на досягненнях у сфері психології особистості. Відомо, що представники різних психологічних напрямів значну увагу приділяють вивченню структури особистості, її психічних утворень, властивостей і якостей. Однак, як зазначає Л.І. Анциферова [0], «статичні» концепції особистості недостатньо розкривають динаміку її психічної життя. Разом з тим "... особистість існує в процесі постійної суперечності з собою, в процесі виходу за свої межі. Навіть для того, щоб зберегти стійкість певних своїх параметрів, особливо важливих для її існування таких, зокрема, як особистісно-життєвих цілей, – вона повинна в умовах винятково мінливої соціальної дійсності змінювати свої різні психологічні якості" [0, с. 3.]. Динамічний підхід до вивчення розвитку особистості, запропонований Л.І. Анциферовою, орієнтований на дослідження закономірностей постійного "руху" особистості в просторі своїх якостей, свого віку, мінливих соціальних норм, в ході участі в суспільних процесах. Дуже важливо підкреслити, що даний підхід передбачає активну роль самої особистості в процесі свого розвитку – шляхом встановлення місця певних подій у своєму житті, визначення їх суб'єктивної значущості, закріплення в своєму психічному складі певних форм поведінки, змін душевного життя тощо.

Дослідження в галузі психології розвитку особистості присвячені, головним чином, дитячому, юнацькому та підлітковому періодах життя людини, періодам активного формування особистісного складу, позицій, структур і т.д. І разом з тим, вкрай недостатньо робіт, які вивчають феномени та закономірності розвитку дорослої людини, зрілої особистості, в тому числі її формування в процесі професіоналізації. Однією з причин такого стану є те, що для періоду дорослості, на відміну від попередніх періодів, не є чітко сформованими "завдання розвитку" на етапах життєвого і професійного шляху [0]. Своєрідність цих завдань на етапах дорослості визначається варіативністю форм соціальних, виробничих та інших відносин, зростанням ролі процесів саморегуляції і самооцінки, активним формуванням стратегії поведінки.

Останнім часом інтерес до вивчення особливостей психічного розвитку в період дорослості помітно зріс і це, мабуть, стало наслідком розуміння безмежності особистісного розвитку людини або, принаймні, продовження цього процесу в наступні періоди життєвої і трудової активності. На це положення звертає увагу, зокрема, Є.А. Клімов, відзначаючи, що "концепція психічного розвитку, опрацьована в працях О. М. Леонтьєва, Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова та, яка спирається на уявлення про зміну провідних типів діяльності, є надзвичайно плідною з точки зору розуміння розвитку людини як суб'єкта діяльності, зокрема, мабуть, і на цих етапах, які пов'язані не тільки з

підготовкою до праці, плануванням, вибором професійного шляху, а й зі становленням професіонала" [4].

Процес формування особистості професіонала зумовлюється синтезом, з одного боку, можливостей, здібностей та активності особистості, а з іншого, – вимог діяльності, які визначаються особливостями змісту, засобів, умов, організації. На основі цього синтезу, включення особистості в трудовий процес формується суб'єкт діяльності. Становлення суб'єкта діяльності зі своєю позицією, професійними планами, стратегією поведінки, цілями і програмами дій, ставленням до результатів діяльності та іншими специфічними властивостями є результатом заломлення загальних законів розвитку людини. Особистісний аспект професійного становлення може бути виокремлений лише на основі цілісного розуміння розвитку особистості в процесі праці, розвитку, якому властиві «безперервність, динамічність, мінливість, суперечливість, постійний рух духовного життя людини» [0].

К.К. Байчинська виділяє три моделі, розвитку людини протягом життєвого шляху [2]. Перша модель – стадіальна. Тут розвиток дорослої людини представлено як послідовний ряд якісно різних вікових етапів. Друга модель – процесуальна. «У цьому випадку зміни різних когнітивних, психологічних і особистісних структур розглядаються як відносно незалежні від впливу соціальних і вікових змінних», які регулюють життєвий шлях індивіда ззовні. Більшість теорій в рамках цього підходу мають своїм предметом зміни в самосвідомості особистості і її адаптивних і контрольних механізмах, образі "я" тощо [2, с.71].

Задля практичної перевірки таких теоретичних постулатів нами було проведено емпіричного дослідження, в якому були задіяні 90 студентів стаціонарного відділення спеціальності «Психологія» Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації (ННІППФВК) Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, з них – 30 студентів 1 курсу, 30 студентів 3 курсу, 30 студентів 4 курсу, а також 30 студентів 2 курсу магістратури. В ході дослідження застосовувалося аудиторне анкетне опитування, яке включало заповнення оригінальної анкети, розробленої для вивчення професійних уявлень студентів-психологів і двох тестових особистісних опитувальників (опитувальник самоставлення, адаптований В.В. Століним і С.Р. Пантілеєвим, і тест змістовних орієнтацій Дж. Карамбо і Л.Махоліка, адаптований Д.А. Леонтєвим).

Метою даного дослідження було вивчення динаміки професійних уявлень під час навчання в ЗВО студентів бакалаврату денного відділення та осіб з вищою базовою освітою бакалавра, які здобувають 2-й ступінь вищої освіти – магістра. Як еталонна група були обрані викладачі інституту. Чому було обрано саме ці три групи контингенту досліджуваних? Студентів денного відділення бакалаврату було обрано тому, що це, зазвичай, молоді люди 17-19 років, які вперше здійснили професійний вибір і знаходяться на початковому етапі становлення свого професійного світогляду. Вони частіше за інших ставали об'єктом дослідження психологів, отже, деякі емпіричні дані щодо їхнього професійного самовизначення можна використовувати під час інтерпретації отриманих результатів. Студенти ж магістратури, які здобувають другу вищу освіту і спеціальність психолога, – люди з певним життєвим і деяким професійним досвідом, лише останнім часом стали об'єктом досліджень у зв'язку із загостреною актуальністю поширення дилетантизму в професійному співтоваристві психологів. Вивчення специфіки їхніх професійних уявлень дозволять, крім того, перевірити давнє твердження про значущість безпосереднього життєвого досвіду в професійному становленні психолога. Викладачі – професіонали в даній діяльності, тому їхні уявлення про суб'єкта і зміст професійної діяльності психолога були розглянуті як свого роду еталон і критерій оцінки ступеня сформованості професійних уявлень студентів.

Загальною гіпотезою було припущення про те, що психологічний образ світу виникає на ранніх етапах професійного самовизначення особистості, є умовою становлення фахівця-психолога і не зазнає радикальних якісних змін в період його професійної соціалізації у ЗВО. Оскільки емпіричне дослідження мало пошуковий і описовий характер, воно не передбачало висуненням конкретних гіпотез – наслідків, що вимагають безпосередньої (прямої) верифікації.

Як основний метод дослідження був обраний метод анкетування. Структура опитувальника відповідає розглянутій структурі професійних уявлень психолога, тобто включає питання, що дозволяють виявити уявлення студентів і викладачів про суб'єкта, а також про мету, предмет і засоби діяльності психолога.

Блок питань, спрямованих на отримання інформації про суб'єктну підсистему професійних уявлень, включав закриті питання про мотивацію вибору професії психолога: «Що спонукало Вас вступити на факультет психології?» За 7-бальною шкалою респонденти оцінювали значущість 9-ти причин вступу на факультет психології, виявлених в результаті пілотажних досліджень) і відкрите питання: «Якби Ви знову опинилися в ситуації вибору, чи обрали б Ви знову психологію як сферу професійної діяльності?»

Для дослідження структури уявлень респондентів щодо професійно-важливих якостей і особистісних особливостей психолога було задано два відкритих питання: «Хто такий психолог і чим

він займається?» і «Чим відрізняється хороший психолог від поганого?». Крім того, респондентам було запропоновано полярні профілі особистісних якостей, які потрібно було оцінити за ступенем відповідності типовому психологові. Для з'ясування уявлень респондентів про зовнішність типового психолога, були задані найбільш характерні риси його зовнішнього вигляду? Закриті питання: «Як виглядає типовий психолог? Яким ви уявляєте особу типового психолога?» Щоб виявити уявлення про часову тривалість професійного становлення було поставлено питання: «Скільки часу, на Вашу думку, необхідно, щоб стати психологом-професіоналом в обраній Вами галузі?»

Думка респондентів про зміст діяльності психолога, зокрема, їх уявлення про її цілі, предмет і засоби, з'ясовувалися за допомогою наступних відкритих питань: «Що таке психологія?», «Як Ви вважаєте, яка проблематика є найбільш актуальною в сучасній психології?», «Яка проблематика буде провідною через 10 років?» Крім того, респондентам було запропоновано назвати 5 основних психологічних теорій, 10 провідних психологів усіх часів і народів, а також відповісти на питання: «Чи повинна психологія вивчати параспсихологічні явища (екстрасенсоріку, телекінез, полтергейст, телепатію та ін.)?»

Для з'ясування уявлень про об'єкт психологічного дослідження або впливу, були задані відкриті питання: «Хто така людина?», «Від чого страждають люди?», «Що їм приносить щастя?», «Від чого залежить доля людини?»

Ряд питань несли інформацію про те, як респонденти оцінюють засоби професійної діяльності: «Чого більше в роботі психолога: професійних знань і навичок або покликання, дару?», «Чи вважаєте Ви, що для хороших знань практичної психології необхідно глибоко вивчати теорію?», «Чи вважаєте Ви обґрунтованим звернення до екстрасенсів у складних життєвих ситуаціях?»

Сходження людини до професіоналізму – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця і професіонала, який починається з моменту вибору професії. Перше питання анкети вказує на причини, що вплинули на вибір професії психолога (тут – на вибір ННПППФВК ВДПУ імені Михайла Коцюбинського). Респондентам, як уже зазначалося, було запропоновано оцінити за 7 бальною шкалою 10 можливих причин вибору професії психолога: 1) бажання членів сім'ї, батьків, близьких; 2) прагнення перевірити свої здібності; 3) надія домогтися матеріального благополуччя; 4) надія знайти оптимальні умови для саморозвитку, особистісного зростання; 5) прагнення опанувати престижну професію; 6) намір отримати психологічні знання про людину і суспільство; 7) бажання допомогти людям впоратися з психологічними труднощами життя, зробити їх щасливішими; 8) бажання зробити суспільство більш людським, перетворити умови життя людей; 9) прагнення розв'язати особисті психологічні проблеми, допомогти собі; 10) інші міркування.

Процентне співвідношення названих причин розраховувалося від максимально можливої суми балів по кожній причині тобто п-7).

Аналізуючи отримані дані, приходимо до висновки, що найбільш значущими мотивами вибору професії для всіх респондентів виявилися причини 4; 6 і 7. Надія знайти оптимальні умови для саморозвитку, особистісного зростання як причина вступу на в інститут психології ВДПУ, за оцінками студентів 1 курсу денного відділення, отримала 76,3% від максимально можливої кількості балів. Студенти 4 курсу оцінили її на 71%, що свідчить про деяку втрату її значущості в міру навчання на інституті. Але значимість даної причини обумовлена не тільки стажем навчання, а й статевою приналежністю респондентів. Чоловіки 1 курсу оцінили її на 80,8% від максимуму, а чоловіки 4 курсу – 72,4%, жінки 1 курсу -73,7%, 4 курсу – 70,0%. Можна припустити, що зниження значущості цієї причини як чинника вибору професії обумовлено тим, що студенти денного відділення до 4 курсу переконуються, що отримані теоретичні знання не можуть бути використані ними для особистісного зростання. Не виключено, що студенти 4 курсу вважають себе вже самореалізованими особистостями, і тому надія знайти в ЗВО оптимальні умови для саморозвитку стає менш актуальною.

Таку ж причину назвали студенти 4 курсу на 75,7%, 3 курсу – на 79,6%, що свідчить про деяке зростання значущості даної причини вибору професії в процесі навчання. Особливо характерним це було для студентів-чоловіків: на 1 курсі вони оцінили її на 72,1%, на 3 курсі – на 83,6%. Студентки як 1, так і 3 курсу оцінили дану причину приблизно однаково: 77,9% і 76,1%. Деяке підвищення значущості заняття психологією як умови особистісного зростання, є, мабуть, однією з психологічних особливостей даних респондентів, що прийшли до ЗВО здобувати психологічну спеціальність заради конструктивного розв'язання проблеми самореалізації та самоприйняття. Так, студентки 1 курсу денного відділення оцінили цю причину на 82,1%, 4 курсу – на 87,1%, студенти 1 курсу – на 78,8%, 4 курсу – на 65,2%. Як бачимо, у жінок від 1 до 4 курсу зростає роль психологічних знань про людину і суспільство як «мотиву» вибору професії психолога. Можливо, це є наслідком зміни соціального статусу студенток. Учорапні школярки, які прийшли на факультет за різними, часто з досить дещо ілюзорними уявленнями про психологію, до 4 курсу постають перед реальними життєвими проблемами. Серед них, судячи з аналізу вільних відповідей четвертокурсниць в графі «інші міркування», можна віднести такі питання, як: чому змінив, чому розлюбив, чому не складаються стосунки з батьками, чоловіком, дитиною і т. п. Вирішення даних проблем чимало

четвертокурсників пов'язують з отриманням психологічних знань про людину, що і «проектуються» на уявлення, якими вони мотивувалися під час вступу на навчання на спеціальність психологія. Можливо, цілеспрямованість жінок в отриманні знань на 4 курсі, які, як правило, активно займаються дослідницькою діяльністю, і зумовила підвищення значущості даної причини.

У чоловіків в міру навчання значущість даної причини дещо знижується. Можливо, це відбувається через те, що студенти 4 курсу, вже займаються практичною діяльністю і вважають себе фахівцями, які отримали достатньо теоретичних знань для практичної роботи, недооцінюють необхідність їх отримання як вагому причину вибору професії. Можливо, активний пошук себе в різних сферах життя, певна імпульсивність, що властива чоловікам цього віку, є причиною втрати інтересу до оволодіння теоретичним знанням, що і позначилося на ретроспективних оцінках «мотивів» вступу на факультет.

Значущість даної причини вибору психології як сфери освіти в очах студентів магістратури так само висока і так само залежить від статевої приналежності. Студентки 1 і 3 курсів оцінили її на 80,5% і 80,2% відповідно. Як бачимо, намір отримати психологічні знання про людину і суспільство спонукає продовжувати навчання на факультеті психології й осіб більш старшого віку, які вже здобули базову вищу освіту. Втім, було б дивно, якби люди, що володіють життєвим і професійним досвідом, прийшли на факультет психології в пошуках не психологічних, а будь-яких інших знань про людину і суспільство. Не випадково не тільки студентки, а й студенти магістратури не менше високо оцінили дану причину вступу на факультет: 1 курс – 75,8%, 2 курс – 79,1%. Результат цілком передбачуваний, особливо якщо врахувати, що багато чоловіків, які навчаються в магістратурі, або не знайшли застосування за першою спеціальністю, або потребують саме психологічних знань про людину і суспільство за родом нинішньої діяльності або займаної посади.

Література

1. Анцыферова Л.И. Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. Издание 2-е, исправленное и дополненное. Москва: Издательство "Институт психологии РАН", 2006. 512 с.
2. Байчинская К. К. Методологический эскиз к психологии развития взрослого. *Психология ... Личность и ее жизненный путь*. Москва: Наука, 1990. С.71-81.
3. Климов Е.А. Психология профессионала: Избранные психологические труды. Москва. 1996. 378 с.
4. Климов Е.А. Психологические проблемы профессионально-технического образования. *Вопросы психологии*. 1974. № 5.
5. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления. Москва: «Педагогика», 1975. 387 с.
6. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений. Москва, 1978. 543 с.
7. Поваренков Ю. П. Психология профессионального становления личности. Курск, 1991. 234с.
8. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. Москва, 2002. 342 с.
9. Психологический словарь / сост. Карпенко Л.А., ред. Ярошевский М. Г. Москва, 1990. 473 с.
10. Сафин В.Ф., Ников Г.П. Психологический аспект самоопределения. *Психологический журнал*. 1984. №4. С.65-74.
11. Философская энциклопедия. Москва, 1967. Т. 4. 591 с.
12. Шахов В. І. Розвиток професійної самосвідомості майбутніх психологів як умова формування їх готовності до професійної діяльності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. Випуск 55*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. С.141–146.
13. Шахов В. І., Шахов В. В. Професійна ідентичність психолога як складова його професійної самосвідомості. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. Випуск 53*. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. С. 238-244.
14. Super D. E. The Psychology of Careers. New York: Harper& Row. 1957. 263 s.

References

1. Ancyferova L.I. Razvitie lichnosti i problemy gerontopsihologii. Izdanie 2-e, ispravlennoe i dopolnennoe. Moskva: Izdatel'stvo "Institut psihologii RAN", 2006. 512 s.
2. Bajchinskaya K. K. Metodologicheskij eskiz k psihologii razvitiya vzroslogo. Psihologiya ... Lichnost' i ee zhiznennyj put'. Moskva: Nauka, 1990. S.71-81.
3. Klimov E.A. Psihologiya professionala: Izbrannye psihologicheskie trudy. Moskva. 1996. 378 s.
4. Klimov E.A. Psihologicheskie problemy professional'no-tehnicheskogo obrazovaniya. Voprosy psihologii. 1974. № 5.
5. Kudryavcev T.V. Psihologiya tekhnicheskogo myshleniya. Moskva: «Pedagogika», 1975. 387 s.
6. Ozhegov S. I., SHvedova N. YU. Tolkovyj slovar' russkogo yazyka : 80 000 slov i frazeologicheskikh vyrazhenij. Moskva, 1978. 543 s.
7. Povarenkov YU. P. Psihologiya professional'nogo stanovleniya lichnosti. Kursk, 1991. 234s.
8. Povarenkov YU.P. Psihologicheskoe sodержanie professional'nogo stanovleniya cheloveka. Moskva, 2002. 342 s.

9. Psihologicheskij slovar' / sost. Karpenko L.A., red. Yaroshevskij M. G. Moskva, 1990. 473 s.
10. Safin V.F., Nikov G.P. Psihologicheskij aspekt samoopredeleniya. Psihologicheskij zhurnal. 1984. №4. S.65-74.
11. Filosofskaya enciklopediya. Moskva, 1967. T. 4. 591 s.
12. Shakhov V. I. Rozvytok profesiinoi samosvidomosti maibutnikh psykholohiv yak umova formuvannia yikh hotovnosti do profesiinoi diialnosti. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia: Zb. nauk. prats. Vypusk 55. Vinnytsia: TOV «Nilan LTD», 2018. S.141–146.
13. Shakhov V. I., Shakhov V. V. Profesiina identychnist psykholoha yak skladova yoho profesiinoi samosvidomosti. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia: Zb. nauk. prats. Vypusk 53. Vinnytsia: TOV «Nilan LTD», 2018. S. 238-244.
14. Super D. E. The Psychology of Careers. New York: Harper& Row. 1957. 263 s.

УДК 159.923

ГАЛИНА ШУЛЬГА

orcid.org/0000-0003-3402-1494

shulgag25@gmail.com,

кандидат педагогічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ВІКТОРІЯ НІКУЛІНА

orcid.org/0000-0001-5059-4968

vviktorianikulina@gmail.com

студентка 1 курсу СВО «магістр» ННІПППФВК,

спеціальність 053 Психологія,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця

МАРІЯ ЧЕРНЕНКО

orcid.org/0000-0002-8526-4202

chernenko.maria0606@gmail.com,

студентка 2 курсу СВО «бакалавр» ННІПППФВК,

спеціальність 053 Психологія,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВОЇ КРИЗИ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

У статті розкрито аспекти проблеми переживання смисложиттєвої кризи в період ранньої дорослості. Смисложиттєву кризу розглянуто як сукупність криз, які розбалансовують систему психологічної регуляції життєвого шляху особистості. Конкретизовано, що при переживанні кризи особистість шукає нові смисли, цінності. Цей процес може поглиблювати внутрішні суперечності особистості та посилювати її переживання. Емоційна регуляція критичної ситуації є важливим аспектом процесу конструктивного переживання смисложиттєвої кризи. Представлено результати емпіричного дослідження особливостей переживання смисложиттєвої кризи в період ранньої дорослості. Виявлено особливості переживання смисложиттєвої кризи у період ранньої дорослості, різницю в спрямованості смисложиттєвих орієнтацій та когнітивної емоційної регуляції у групах з різним рівнем переживання смисложиттєвої кризи. Констатовано, що ситуація переживання смисложиттєвої кризи особистості характеризується частим використанням деструктивних стратегій емоційної регуляції.

Ключові слова: *рання дорослість, криза, смисложиттєва криза, ціннісні орієнтації, когнітивна регуляція емоцій.*